

European Journal of Turkish Studies

Social Sciences on Contemporary Turkey

2 | 2005

THEMATIC ISSUE

Hometown Organisations in Turkey

Mekansal Bir Olgu Olarak Hemşehrilik ve Bir Hemşehrilik Mekanı Olarak Dernekler

Spatial Local Solidarity as a Case and Associations of Local Solidarity as a Venue

Ayça Kurtoğlu

Electronic version

URL: <http://journals.openedition.org/ejts/375>

DOI: 10.4000/ejts.375

ISSN: 1773-0546

Publisher

EJTS

Electronic reference

Ayça Kurtoğlu, « Mekansal Bir Olgu Olarak Hemşehrilik ve Bir Hemşehrilik Mekanı Olarak Dernekler », *European Journal of Turkish Studies* [Online], 2 | 2005, Online since 27 February 2015, connection on 16 February 2020. URL : <http://journals.openedition.org/ejts/375> ; DOI : 10.4000/ejts.375

European Journal of Turkish Studies
Social Sciences on Contemporary Turkey

Citation : Kurtoğlu, Ayça (2005) 'Mekansal Bir Olgu Olarak Hemşehrilik ve Bir Hemşehrilik Mekanı Olarak Dernekler', *European Journal of Turkish Studies*, Thematic Issue N°2 - Hometown Organisations in Turkey, URL : <http://www.ejts.org/document375.html>

To quote a passage, use paragraph (§).

Mekansal Bir Olgu Olarak Hemşehrilik ve Bir Hemşehrilik Mekanı Olarak Dernekler

Ayça Kurtoğlu

Abstract. This article introduces a set of concepts (locality, locale and identity), used in the field of geography, to the analysis of *hemşehrilik* as a social phenomenon in general and organised forms of *hemşehrilik* in particular. It suggests that *hemşehrilik* should be analysed by both paying special attention to its relation to physical space, and considering contributions of macro-political order and micro-sociological instances to the content and formations of *hemşehrilik*.

Şemsiye bir tabir olarak 'hemşehri' başlığı altında toplanabilecek örgütlenmeler genel olarak göç alan yerleşim yerlerindeki, özel olarak büyük kentlerdeki örgütlü yaşamının göz ardı edilemeyecek kadar büyük bir parçasıdır. Örneğin Ankara'daki sivil toplum örgütlerinin aşağı yukarı üçte birlik bir kısmını hemşehri dernek ve vakıfları oluşturmaktadır (Coşkun 2003). Diğer büyük şehirlerde ve/veya göç alan yerlerde de durum büyük ölçüde farklı değildir.

[2] Kuşkusuz kalıcı olan hemşehri örgütlenmeleri, hemşehrilik ilişkileri olgusu ile birlikte vardır. Yani, hemşehrilik bağına dayalı örgütlenmeler, hemşehrilik olgusunun toplumun örgütlü alanına yansımasıdır. Bununla birlikte, ne tek örnek hemşehri veya hemşehrilik olgusundan, ne de tek örnek hemşehri örgütlenmesinden söz etmek mümkündür. Bir başka bir ifadeyle, gerek hemşehrilik olgusunun, gerekse bunun örgütlü alana yansımasının, göç gibi belirli başka toplumsal olgularla ilişkilendirilebilir veya belirli ilişkisel kalıplar içinde geliştikleri ileri sürülebilir olsa da her zaman bu ilişkiselliklerin çok sayıda istisnaları bulunabilmektedir.

[3] Bu bakımdan, hemşehrilik hem toplumsal bir olgu, hem de örgütlenme biçimi olarak çoğuldur. Bunun bir nedeni, her bir hemşehrilik kategorisinin bir kimliği yansıtması ve her bir kimliğin başka toplumsal olgularla ve kimliklerle etkileşim halinde harmanlanarak kurulmasıdır. Ayrıca, örgütlenme düzeyindeki niceliksel çokluk, hemşehrilik bağlarının ve gruplarının çeşitliliğini gösterdiği kadar, hemşehri örgütlenmelerinin çeşitliliğinin nedeni de olabilir. Yani, hemşehri örgütlenmelerindeki niceliksel çokluk, niteliksel çoğulluğun yansıması olmakla birlikte, örgütlenmelerdeki niceliksel çokluk, gruplaşmalarda niteliksel çokluk ve çoğullaşmaya neden olmaktadır.

[4] Örneğin, bir hemşehri topluluğunun içinden bir grubun dernek kurması, o hemşehri topluluğuyla etkileşim halinde olan başka hemşehri topluluklarındaki grupların, o grup ile statü yarışmasına girmesine neden olabilmekte ve dolayısıyla onların da dernekleşmelerine neden olmaktadır. Etkileşimsel ve yarışma içinde kurulmuş örgütlenmeleri aynı ilişkisel kavramlar aracılığıyla değerlendirmek her zaman mümkün değildir, çünkü bir örgütlenme statü yarışması sonucunda ortaya çıkmış olsa bile, o örgütlenmenin yarışmaya girmesine neden olan diğer örgütlenmeyle aynı tür olduğu sonucuna varmak farklı dinamiklerin ürünü olmaları nedeniyle zordur.

[5] Hemşehrilik olgusunun toplumsal ve örgütsel alanlardaki niceliksel ve niteliksel çokluk ve çoğulluğuna karşın, şimdiye kadar bu çeşitlilik ve çoğulluğu yansıtacak sayıda görgül araştırma yapılmamıştır. Akademik düzeydeki ilgi eksikliği nedeniyle, hemşehri olgusunun ve hemşehri

örgütlenmelerinin zenginliği analitik düzeydeki zenginlikle ele alınmamıştır. Bu çalışmayla, hemşehrilik olgusunun mekansal boyutuna dikkat çekmeyi amaçlamaktayım. Böylesi bir amaç tanımlamamın nedeni, hemşehrilik üzerine yapılan çalışmaların genellikle karşıtlıklar üzerine kurulmuş ikili kavramlar veya tek bir toplumsal bilim alanında üretilmiş kavramlar üzerinden yürütülmüş olmasıdır.

[6] Aşağıda siyaset sosyolojisi coğrafyasından esinlenerek sunacağım çerçeve, toplumsal olguların mekansallığını, farklı toplumsal düzey ve boyutlarda yapılan değerlendirmeleri analize katar, ve makro ve mikro süreçleri dikkate alır. Bu yönüyle var olanların yerine geliştirilmiş, yeni bir çerçeve değildir. Var onların üzerine ekleme yapmaktadır. Makro ve mikro süreçleri birlikte analiz eden benzer çalışmaların çeşitliliklerle dolu olan hemşehrilik olgusunun değerlendirmelerine zenginlik katacağına inanmaktayım. Bu inanç ve yukarıda belirttiğim amaç doğrultusunda, aşağıda siyasal ve insan coğrafyası alanında kullanılan kavramların hemşehrilik olgusunun analizine katılması gerekliliğini, hemşehri örgütlenmeleri bağlamında tartışmaya çalışacağım. Bu çerçevede, öncelikle hemşehri olgusunu anlamlı kılan kavramlar kümesini ele alacağım. Daha sonra hemşehriligi ne tür bir olgu olarak anladığımı sunacağım. En son olarak, John Agnew'un toplumsal olguları mekansallıklarıyla birlikte değerlendirmek için önerdiği, mahal, mevki ve ait olma hissi ayrımında hemşehri ilişki ağlarına dayalı örgütlenmeleri ele alacağım.

I. Memleketten Derneklere Hemşehrilik Olgusu

[7] Toplumsal ilişkiler ve pratikler her zaman mekansal bir uzamda yer alırlar ve yer aldıkları mekanla etkileşim halindedirler. Kısacası, toplumsal olgular, o zamanda ve o mekanda olmaları nedeniyle öyledirler. Buna karşın, çoğunlukla toplumsal olguların ve ilişkilerin mekansallıkları kavramsal düzeyde görünmezdir, çünkü ana temalarında mekansallık yoktur. Örneğin, ailenin fiziksel mekanı 'ev'dir. Buna bağlı olarak, aile tahayyülümüzün içinde mekan olarak 'ev' açıkça vardır. Dolayısıyla, 'ev'lenmek deyince aile kurmayı anlarız veya 'ev'e gitmek deyince ailenin yanına gitmeyi ifade ederiz. Bunlara karşın, sosyolojik bir kavram olarak aile tanımı kişiler arası ilişkilere odaklıdır. Bu nedenle, aile kavramının tanımı içinde 'ev' ya görünmezdir ya da sadece gizil olarak vardır.

[8] Toplumsal ilişkilerin ve pratiklerin bir kısmı ise fiziki/coğrafi mekanla doğrudan bağlantılı olarak kurgulanır ve onunla birlikte anlam kazanır. Vatandaşlık, göçmenlik, yabancılık, mahallelilik,

semtlilik gibi toplumsal ilişkilerin ana temasını mekansallık oluşturmaktadır. Bu tür toplumsal ilişkilerde, coğrafi mekanın/alanın kendisi hem kültürün, kişisel kimliğin ve toplumsal kimliğin de konusu olur (Agnew 1987), hem de öyle kavramlaştırılır. Aşağıda mekansal bir kavram olarak memleket, hemşehri, hemşehrilik ve hemşehrilik ilişki ağlarına dayalı örgütlenmeleri ele alacağım.

II. Memleket

[9] Coğrafi alanla doğrudan bağ kuran ilişkilere Benedict Anderson'un (1991) milliyetçilik bağlamında kullandığı muhayyel cemaat kavramı aracılığıyla bakılacak olursa, coğrafi mekan ve ona ilişkin toplumsal ilişkiler herkesin herkesi yüz yüze temas ilişkisi içinde bilmenin ötesine geçmesinden itibaren, toplumsal ve siyasi olarak muhayyeldir. Anderson, içinde bulunduğumuz, üzerinde yaşadığımız coğrafya ve onun üzerinde yaşayan insanlarla kurduğumuz ilişki bağlamında muhayyel cematten söz eder. Avtar Brah (1996) ise bir yerden ayrıldığımızda, ayrıldığımız yer ve oranın insanları hakkında geliştirdiğimiz muhayellikten bahseder. Brah'ın kavramlaştırması bağlamında belirtmek gerekirse, bir yere ilişkin 'oraya ait olma' hissi ve bunun öznel anlamları bir yerden başka bir yere göç etmenin niyet edilmeyen bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu durumda coğrafi alan, kişisel olarak muhayyel bir olgu olur. Ayrı/ayrılmış olduğumuz alanla bağı, düşünsel ve ilişkisel olarak kurarız.

[10] Türkiye'de insanların coğrafi bir alanla kurabildikleri en kapsayıcı tahayyül 'memleket'e ilişkin olandır. En kapsayıcı tahayyül olmasına karşın, 'memleket' tahayyülü de tekil değil çoğuldur. Sözlük anlamıyla, memleketin insan ilişkileri bağlamında iki anlamı vardır. 'Memleket'in birinci anlamı ulusun toprağıdır. Bu anlamında memleket, ulusun yerleştiği ve/veya kök saldıgı dışıl coğrafyayı, anavatanı tanımlar. 'Memleket'in ikinci anlamı, ailenin toprağıdır. Bu anlamında 'memleket' ailenin yerleşip kök saldıgı coğrafyayı tanımlar. Aile toprağı anlamında 'memleket' erildir, çünkü aile toprağı, babanın/atanın toprağıdır. Ata toprağı anlamında 'memleket' anavatanın içinde veya dışında olabilir, ama anavatan tahayyülünden daha dar bir coğrafi alana gönderme yapar. Memleketin hemşehri ve hemşehrilik olgularıyla ilişkisi, bu ikinci anlamdadır. Bu bakımdan memleket tahayyülü, Anderson ve Brah'ın kavramlaştırmalarının kesişiminde yer alır. Ayrıca, retorik olarak hemşehrilik ilişkisine kaynak olan 'memleket' ve dolayısıyla ata toprağı, anavatan kavramıyla birlikte ve yan yanadır. Biri diğerinin yerini almaz.

III. Hemşehri

[11] Hemşehri sözcüğü bir kişiyi ve o kişinin bir toplumsal durumunu tanımlar, ancak hemşehri tanımlamasının ortaya çıkması için en az iki kişinin olması gerekir. Yani hemşehri, tanımlı gereği ilişkiseldir. Bu ilişkiselliği içinde hemşehri, aile kökeni aynı coğrafi alan olan ve kendisiyle hemşehrilik bağı tanımlanan kişidir.

[12] Hemşehri ile olan ilişki başından itibaren Anderson'un tanımladığı anlamda muhayyeldir, çünkü aynı yerde yüz yüze temasa dayalı ilişkiler içinde insanlar, Alan Dubetsky'nin (1976) ilk olarak dikkat çektiği gibi, bir birlerini hemşehri olarak değil, akraba, okul arkadaşı, komşu, iş arkadaşı gibi bağlara göre tanımlarlar. Eğer bir komşu hemşehri olarak tanımlanıyorsa, bu komşuluk ilişkisi ancak göç ettikten sonra göç edilen yerde ve göç etmeden önce aralarında bağ olmayan kişilerin komşuluğunu tanımlar. Tekrar etmek gerekirse hemşehri, memleketi aynı yer olan kişidir ve bir birlerini hemşehri olarak tanımlayan kişiler memleket dışındadırlar. Kısacası, göç edilmiş olan yerde memleket, muhayyel bir coğrafya; hemşehri ise o muhayyel alandan gelen muhayyel cemaatin üyesidir.

IV. Hemşehrilik

[13] Hemşehrilik sözcüğü ilk olarak hemşehrilikler arasındaki durumsal bir ilişkiyi tanımlar. Bir durumu tanımladığında hemşehrilik, ortak paydaları aynı coğrafi alanda kök salmış olan iki kişiden birinin diğerine göre durumunu niteler. Hemşehrilik sözcüğü ikinci olarak, memleketleri aynı coğrafi yer olan veya aynı coğrafi yere ait olma hissini taşıyan kişiler arası ilişkileri ve onlar arasındaki bağları ve bu bağlardan doğan çeşitli kimlikleri tanımlar. Bu bağlar kimi zaman toplumsal kimlik düzeyinde iş görür. Yani, bir birlerini tanımayan kişiler, bir birlerinin fiziksel görünüşüne, konuşmasına vs. bakarak bir birlerini coğrafi alana referansla kategorileştirirler ve bir birlerini 'biz' ve 'onlar' kategorilerinde değerlendirirler. Aynı coğrafi mekana ait olma hissini taşıyan kişiler arasındaki bağlar kimi zaman kişisel kimliğin konusu olur.

[14] Yani, kişi kendisini bir coğrafi alanda kök salmış olan kişilerle birlikte kategorileştirir. Kişisel kimlik anlamında özdeşleştirme bireyin sembolik olarak bir yer ve oraya ilişkin cemaatle kendi

arasında aynı kategoriye mensup olmak düzeyinde özdeşlik kurması veya toplumsal ilişki ağlarına dahil olmak yoluyla olabilir. Ancak kişisel kimliğin toplumsal ilişki ağlarından bağımsız olması veya sembolik olarak iş görmesi için, özdeşlik kurulan kategorinin ve o kategoriye ait cemaatin, özdeşlik kuran kişiden bağımsız olarak var olması gerekir. Cemaatin ve ilişki ağlarının olmadığı durumda, kişinin kurduğu sembolik ve düşünsel ilişki toplumsal bir olgu olarak anlamlı olmayacaktır.

[15] Hemşehrilik kişilerin öznel olarak hissettikleri ego kimliği de tanımlar. Bu durumda kişi kendisini öznel olarak 'biz' ve 'onlar' ayrımında coğrafi mekanla ve oraya ait olan diğer insanlarla, oranın kültürü ve çevresiyle özdeşleştirir. Yani, ego kimlik bireysel ve az çok hemşehrilığe dayalı cemaatler ve ilişki ağlarının varlığından bağımsızdır. Yani, düşünsel olarak bir kişi kendisini memlekete ait hissedebilir. Bu durumda tanımlanacak olan ego kimlik hemşehrilik değil, memleket bağlantılı olacaktır. Ancak, memleket bağlantısının ötesine geçildiğinde ve hemşehrilik ile ilişkilendiğinde, ego kimlik hemşehrilerle kurulan ilişkilerden doğar. Yani, ilişkiseldir.

[16] Kısacası, gerek ata toprağı anlamında memleket aracılığıyla ifade edilen ve kök salınan yere ait öznel kimlik ilişkisini tanımladığında, gerek ata toprağı anlamında memleketleri aynı yer olan kişilerin bir birlerine göre durumlarını tanımladığında, gerekse bir toplumsal ilişkinin konusu olduğunda hemşehrilik bir coğrafi mekandan ve ona ilişkin tahayyülden doğan bir olgudur.

V. Hemşehrilığe Dayalı İlişki Ağları

[17] Hemşehrilığe dayalı ilişki ağları patronaj ilişkileri veya hemşehri kahvehaneleri örneklerinde olduğu gibi yüz yüze ve/veya teke tek ilişkilerden, komşuluk ilişkileri örneğinde olduğu gibi enformel grup ve cemaat ilişkilerine; enformel grup ve cemaat ilişkilerinden, Kızılcahamamlı dolmuşçular örneğinde olduğu gibi aynı iş kolunda yoğunlaşmış olmak nedeniyle iş kolundaki hemşehrilerin ortak çıkarlarını korumaya yönelik örgütlenmelere kadar, tamamen enformelle tamamen formel arasında çok çeşitlilik gösterir.

[18] Hemşehrilığe dayalı enformel ilişki ağları, göç sürecinde göç edilecek yeri seçmekten, barınacak ev ve çalışacak iş bulmaya kadar her alanda birincil sayılan ilişkiler türünü içerir. Aynı coğrafi yere ait olmadan doğan karşılıklı güven, hemşehrilik ilişkilerinin temelidir. Göç sürecinin ötesinde enformel hemşehrilik ilişkileri, hastanede doktor bulmak, bürokratik örgütlerde çalışanların

istedikleri yere tayin edilmelerini sağlamak, kiracı bulmak, kariyer yapmak gibi kamusal alanı ilgilendiren pek çok konuda işlevsel bir araç gibi çalışır. İlişki ağları içinde formel kurallar ya işe yaramaz veya bir birleriyle bağlantı kuran kişiler formel kuralların sınırlarında iş yapmaları gerekiyor ise formel kurallar aşılar, çünkü kişilerin bir birleriyle kurdukları ilişkinin çerçevesini formel kurallar değil, karşılıklı güvene dayalı dayanışma belirler. Ancak hemşehriye duyulan güvenin koşulsuz olduğu düşünülmemelidir. Hissedilen güvenin güvencesi, karşılıklılığa dayalı değiş-tokuş veya mübadele ilişkisinin kendisidir. Benzerden benzere mübadele mantığı içinde 'alan' tarafında olan kişi, gelecek bir zamanda 'verme' sorumluluğunu yüklenir. Verme sorumluluğu ahlakidir ve yerine getirmeyen kişi güvene dayalı ilişkilerin dışına itilir.

[19] Hemşehrilığa dayalı ilişki ağları sadece teke tek ilişkiler üzerinden yürütülmez. Bir araya gelmeye odaklı yarı veya tam yapılandırılmış örgütlenmeler de ilişki ağlarının devamlılığına katkıda bulunur. Yarı yapılandırılmış toplumsal mekanların çok büyük çoğunluğunu hemşehri kahvehaneleri oluşturur. Göç alan yerleşim yerlerinin özellikle hemşehrilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerinde, hemşehri kahvehaneleri, erkek nüfusun boş zamanlarını geçirip, enformel bilgi alış verişinde bulundukları mekanlardır. Kimi zaman toplanma yeri kahvehaneler değil, bir hemşehrinin işlettiği bakkal dükkanı gibi yerler de olabilmektedir. Ancak yarı yapılandırılmış örgütlenmenin en sık rastlanan mekanı kahvehanelerdir.

[20] Hemşehrilik ilişki ağlarının yapılandırılmış (formel) örgütlenmesi, bir grup hemşehrinin kurduğu dernek veya vakıflardır. Dernek ve vakıflar hem yapılandırılmış olduklarından, hem de hemşehrilerin yoğun olarak yaşadığı yerlerden az çok bağımsız olarak seçilen bölgelerde bulunduklarından en fazla dışlayıcı olan örgütlenme şeklidir. Buna karşın, hemşehri ilişki ağlarının ve hemşehrilik olgusunun devamlılığına en fazla katkısı olan örgütlenme şeklidir, çünkü ilk olarak, bu yolla hemşehrilik bağının varlığı resmi makamlarca onaylanmış ve tescillenmiştir. İkinci olarak, dernekler ve vakıflar aracılığıyla anonim olan hemşehriler, varolan ilişki ağlarına dahil olmuş olur. Dernek ve vakıf için seçilen yerlerin hemşehrilerin yoğun olarak yaşadığı yerler olmaması durumunda, zaten amacın büyük ölçüde anonim kalmış olan hemşehrileri bir araya getirmek olduğunu çıkarsamak da zor değildir.

[21] Dernek ve vakıfların her birisinin ortak noktası aynı coğrafi alanda kök salmış olma ve bir anlamda o coğrafi alanın ortak kültürünü paylaşmış olma tahayyüllerine dayalı olarak, karşılıklılık

temelinde birliktelikler kurmadır. Bu nedenle, formel ya da enformel ilişki ağlarının temelinde 'oraya' ait hissetme duygusu vardır. 'Burada' sürdürülen ilişki ağlarının ortak tahayyüldeki dayanağı genellikle memleket olan 'orasıdır'.

VI. Hemşehrilik Nedir?

[22] Hemşehrilik üzerine çalışanların öncelikle cevaplamaları gereken soru, bu olguyu nasıl değerlendirmek gerekeceğidir. Hemşehrilik tamamen Türkiye'ye özgü mü, yoksa evrensel bir olgu mudur? Bunu takip edecek olan soru hemşehrilik evrensel bir olgu ise hangi kavramlar aracılığı ile, Türkiye'ye özgü bir olgu ise hangi kavramlar aracılığı ile ele alınmalı olacaktır. Her iki durumda da kullanılan veya el altında bulunan kavram gruplarının bir özelliği cemaat-cemiyet ayrımında olduğu gibi ikili karşıtlıklar üzerine kurulmuş olmalarıdır. Bir birleriyle zıtlık ilişkisinde olan bu kavram grupları içinde ele alındığında hemşehrilik, örneğin modern-modern olmayan ayrımında olduğu gibi modern olan ile olmayan arasında, ama modern olmayana yakın bir yerde görülür. Türkiye bağlamında ise 'değişmiş' olanın değil, değişmemiş otantik olana yakın görülür. Kültürel-siyasal ayrımında hemşehrilik, kültürel olana; duygusal-rasyonel ayrımında ise duygusal olana yakın görülür.

[23] Yukarıdaki örnekleri çoğaltmak mümkündür. Metaforik olarak ifade etmek gerekirse hemşehrilik, bir 'gecekondu' olgusu gibi algıлана gelmiştir. Yani, genellikle hemşehrilik kentle bütünleşme sürecinden geçenlerin girdikleri bir ilişki türü olarak görülmüştür. Bunun bir nedeni, hemşehrilik'in 'memleket'ten uzakta olmayla ilişkili olması ve 'memleket'ten uzakta olmanın özellikle son yarım yüzyılda en yaygın aracının göç olmasıdır. Oysa ki göç ve memlekettten uzakta olma kriterleri sabit kalsa bile, hemşehrilik'in zorunlu olarak bir 'gecekondu' olgusu olmasını gerekli kılacak mantık yürütmeye dayalı bir nedeni yoktur. Kentle ilk tanışma aşamasında, işe yarayan bir mekanizma olsa bile, hemşehrilik'in dışarıdan bakıldığında görünür olmasına aracılık eden süreçler, kentle kaynaşma sonucunda ortaya çıkar. Genellemek gerekirse, hemşehri gruplarının bir iş kolunu kapatmaları, dernek kurmaları, festivaller düzenlemeleri veya memleketlerine ve aynı yerleşim yerinde yaşayan memleketlilerine hizmet sunmaları gibi faaliyetleri, kente entegre olmaya çalışanların ilk elde başarabilecekleri faaliyet türleri değildir. Hemşehrilik ilişki ağlarına dayalı örgütlenmeler, formelliğin kentsellikle özdeşleştirilmesi nedeniyle kentsel bir olgu olarak değerlendirilmiştir.

[24] Bununla birlikte, gelip geçici oldukları düşünülmüştür. Bunun bir nedeni, hemşehrilik ilişkisi ve hemşehrilik örgütlenmeleri içinde, rasyonellik olduğu kadar, belirli cemaatsel duygusallıkları da barındırmasıdır. Oysa ki tamamen cemiyetsel çıkarlara dayalı pek çok örgütlenme devamlılık arzutmeye bilmekte, buna karşın duyguda aynılığa dayalı örgütlenmeler süreklilik gösterebilmektedirler. Her ikisinin de nedenleri örgütlenmeler içine giren kişilerin ortak kültürlerinde aranabilir. Ancak bunun yanı sıra ve ötesinde siyasal toplumun tarihsel olarak nasıl yapılanıp devam ettirildiği ve sivil toplumun siyasal topluma göre nasıl konumlandığı gibi konular, aşağıda da değinileceği gibi, kültür öğeleri kadar ve aslında ondan daha önemlidir.

[25] Ayrıca, hemşehri olma durumu ve hemşehrilik ilişkileri kendi başlarına bir birlerine zıt ikili kavramlar aracılığıyla değerlendirildiklerinde, modern öncesinden gelen, orada uzantıları olan olgular gibi görünür, çünkü bir kişi bir diğerini ata toprağının aynı coğrafi yer olması temelinde hemşehri olarak tanımlar ve bu kişilerin bir birleriyle ilişkilerinde ve ortak toplumsal eylemlerinde yönelimleri cemiyetsel değil, cemaatseldir. Yani, hemşehrilik bağlamında kişileri harekete geçiren saik, tamamen ve sadece toplumsal iş bölümü içindeki ortak nitelikler temelinde ve rasyonel çıkarlar etrafında bir araya gelmek şeklinde tanımlanamaz. Bunun yerine, doğada/kültürde aynılık fikri hemşehri tanımlamasının temeli ve hemşehrilik ilişkilerinin yapıştırıcı unsurudur.

[26] Bu nedenle, hemşehrilik temelli fiillerin/eylemlerin ana saiki ortak çıkardan ziyade, aynı kültüre sahip olmak ve aynı coğrafi yerle öznel olarak özdeşlik kurmaktır. Bu nedenle, hemşehriliğe dayalı ilişkiler grubunu tanımlarken 'grup' kavramı yerine 'cemaat' veya cemaatimsi kavramı veya ifadesini kullanmak daha doğru olacaktır. Ancak, buradaki sosyolojik anlamdaki cemaat kavramı, söz konusu ilişkiler grubunun modern olmayana özgü olduğunu veya yalnızca onunla ilişkili olduğunun göstergesi değildir. Örneğin, hemşehri dernekleri başlığı altında toplanabilecek örgütlü hemşehrilik yapılanmaları, hemşehrilik olgusunun resmiyete dökülmüş, resmi olarak tescillenmiş örgütlenmiş yüzünü oluşturur. Ancak cemiyet kavramı içinde yer alan formel hemşehri örgütlenmeleri, aynı zamanda cemaatsel içerik taşır. Bundan da anlaşılacağı gibi, hemşehrilik örgütlenmeleri pek çok başka olgu gibi saf değil, melezdirler. Aynı nedenle, ikili karşıtlıklar üzerinden tanımlanmış kavramlar çerçevesinde ele alındığında anokronik görünürler.

[27] Genel düzeydeki değerlendirmeleri ve ikili kavramlar aracılığıyla yapılan analizlerin açıklayıcı gücünü göz ardı etmeksizin, yukarıda ifade etmeye çalıştığım nedenlerle, hemşehri

örgütlenmelerinin mekansallıkları içinde değerlendirmelerinin yararlı olacağı görüşündeyim. Mekansallığın dahil edildiği bir analiz kendiliğinden fiziksel alanın sorgulanmasını birlikte getirir, çünkü genel kabul gören anlayışa göre, fiziksel mekanlar insan kavramlaştırmasının ötesinde ve iktidar ilişkileri dışında kendiliğinden anlamlı değildir. Tam da tersine, bir fiziksel alanın fiziksel varlığı ve tahayülleri inşa edilmiştir (Allen 2003; Massey 1995). Mekansallığı dikkate alan çalışmalar, toplumsal ve mekansal olanı, göreceli, melez ve inşa edilmiş bir olgu olarak değerlendirirler. İnşa süreci bakımından da siyasi olana vurgu yaparlar.

[28] Agnew (1987), analitik olarak fiziksel bir yerin bir birini tamamlayan üç boyutu olduğuna dikkat çeker: Mahal, mevki ve yer hissi. Mahal, bir yerin yapılanmış mikro-sosyolojik içeriğine karşılık gelir. Bu anlamda mahal günlük yaşamın geçtiği fiziksel alandır. Mevki, coğrafi mekan üzerindeki makro düzenin etkisini temsil eder ve 'yerler arasındaki ilişkiden doğan pratiklerin ve fikirlerin yerel toplumsal etkileşimdeki temsiline karşılık gelir' (Agnew 1987: 5). Yer hissi ise orada yaşamaktan doğan öznel kimliktir (Agnew 1987: 5). Agnew'un önerdiği çerçeve hakkında vurgulanması gereken nokta, yazarın her bir boyutu ayrı bir analiz aracı olarak kavramadığıdır. Yani, Agnew'un önerdiği analizde her bir boyut diğerlerini tamamlayarak bütünü oluşturur.

[29] Bu ayrım aracılığıyla bakıldığında, ata toprağı anlamında memleket kurgusu üzerinden geliştirilen toplumsal ilişkilerin ve kimliklerin, makro siyasal yapılanmalar ve mikro-sosyolojik oluşumlarla; mikro-sosyolojik oluşumların da makro siyasal yapılanmalar ve kimlik oluşumuyla yakından ilişkisi vardır. Bir başka ifadeyle, hemşehrilğe dayalı kimlikler, mikro-sosyolojik hayatın yanı sıra ve ötesinde, doğrudan ve dolaylı olarak makro siyasal düzen ve yapılanmalarla ilişkilidirler.

VII. Makro Siyaset, Memleket ve Hemşehrilik Örgütlenmeleri

[30] Anavatan olarak memleket kavramının baba toprağı olarak memleketten daha siyasi ve ulus fikrinin ortaya çıkmasıyla anlam kazanmış bir tahayyül olduğu, buna karşın baba toprağı anlamında memleketin daha fazla kültürel içeriği olduğu ve anavatan anlamında memleketten daha eski olduğu ileri sürülebilir. Bu fikir, ulus fikri bağlamında anavatan tahayyülünün ortaya çıkması bakımından yanıltıcı değildir. Ancak baba toprağı anlamında memleket tahayyülü, anavatan olarak memleket tahayyülünden daha az siyasi değildir. Aşağıda memleket ve dernekler bağlamına makro düzey siyasetin kimi etkilerine değineceğim.

[31] İlk olarak, ata toprağı anlamında memleket, bir kurgudur. Başka bir çalışmamda (Kurtoğlu 2003) değindiğim gibi, her şeyden önce memleket, Pierre Bourdieu'nun (1996) bir kavramıyla ifade etmek gerekirse, bir 'kağıt kategorisi'dir. Yani, memleket kişisel ve toplumsal kimliklerin ana teması olmasının yanında, ötesinde ve öncesinde devlet kayıtlarında tanımlanmıştır ve devletin vatandaşları kategorileştirmesi, onlara ilişkin istatistikleri tutması gibi uygulamalarının bir ürünüdür. Devletin kayıtları, her vatandaşın bir memleketi olması gerektiği kabulüne dayanır. Devletin ve vatandaşın idaresi bağlamında, anavatan illere, iller ilçelere ve ilçeler de mahallelere ve köylere bölünmüştür. Böylesi bir idari bölünme ve yapılanma, tarihsel olarak bütünüyle yeni olmasa da düzen kurma sistemetiği olarak ulus-devlet yönetimi kurmanın bir ürünüdür. Bu idari bölünmenin memleket anlayışı bağlamında önemi, devletin her vatandaşa sadece bu idari bölünmeler kapsamında bir memleket tanımlamasıdır.

[32] Memlekete ilişkin kimlik kategorileri de genellikle devletin tanımladığı idari ayrımlar üzerinden ve bunların toplumsal kimlik kategorilerine karşılık gelecek şekilde kurgulanması aracılığıyla olmaktadır. Bu nedenle, devletin tanımladığı idari bölünmeler, hem hemşehri cemaatlerinin ve/veya gruplaşmalarındaki, hem de hemşehri örgütleri arasındaki ayrımlara da denk düşer. Ancak bu tamamiyle tek taraflı bir ilişki değildir. Coğrafi alanı nüfus büyüklüğüne göre idari alanlara ayırma, toplumsal düzlemde yukarıdan aşağıya doğru kimlik atfetme anlamına gelir. Ancak yukarıdan atfedilen bu kimliklerden doğan iktidara karşı direnme noktaları da bu ayrımlardan doğrudur. Örneğin, ilçe kategorisindeki bir yerde yaşayanların, il kategorisine çıkma çabaları veya ilçe kategorisindeki bir yerden göç etmiş olanların, daha önce bağlı bulunduğu ilden göç etmiş olanlarla ortak memleket tanımlayıp devletin yaptığı ayrımı geriye çevirme, iktidara direnme bağlamında anlamlı kılınabilir.

[33] Devletin memleket kurgusuna bir başka katkısı, memleketin nasıl veya kimden doğru tanımlandığı üzerinedir. Yukarıda bahsettiğim gibi hemşehrilik ana teması olan memleket erildir. Ancak 'ata toprağı' tahayyülündeki erilliğin tek kaynağı, kültür içinde ailenin ataerkil bir şekilde tanımlanması değildir. Devlet her vatandaşının, hiç değilse formel düzeyde memleket olarak tanımlayabileceği yeri 'nüfusa kayıtlı olunan yer' şeklinde tanımlamıştır. Ancak vatandaş bireyler nüfusa kayıtlı olacakları yeri özgürce seçme hakkına sahip değildirler. Devletin vatandaşlık kayıtları erkek egemendir, çünkü kayıtlar ataerkil düzen içinde statüsü yüksek erkek üzerinden yapılır. Statüsü

yüksek erkek baba veya kocadan biridir. Yani, eğer gayri meşru değil ise, bir çocuk nüfusa kaydedildiğinde babasının nüfusa kaydedildiği yere kaydedilir. Bu kayıtlarda erkek eş en üstte bunun altında karısı ve onun da altında çocuklar vardır.

[34] Ayrıca, erkeğin nüfusa kayıtlı olduğu yer bilgisi evlenmekle veya başka bir yolla değişmez. Buna karşın kadın evlendiğinde nüfus kayıtları babasının nüfusa kayıtlı olduğu yerden, kocasının kayıtlı olduğu yere geçer. Kadın eşinin ölümü durumunda bile kaydını başka yere alamaz. Boşandığında ise kayıtlar, tekrar babasının nüfusa kayıtlı olduğu yere geçer. Yani devlete göre, kadının müstakil memleketi yoktur veya olamaz. Kadının hukuki bir özne olarak kendisinin seçtiği veya kendisine göre tanımlanan memleketinin olması 'normal' koşullar altında imkansızdır. Buna bağlı olarak, kağıt kategorisi olarak memleketi gerçekleşmiş kategori olarak memlekete dönüştüğünde de erkek egemen vurgusu vardır, yani erildir.

[35] Retorik olarak memleket, sadece nüfusa kayıtlı yer bilgisi üzerinden 'kağıt kategorisi' değildir. Gelişme ve kalkınmaya ilişkin malumatın üretimi de yukarıda söz ettiğim coğrafi alanlara ilişkin idari bölünmeler üzerinden yapılmaktadır. Bunun hemşehrilik kurgusu ve hemşehri örgütlenmeleri bağlamına doğrudan veya dolaylı etkisi memleketlilerin veya memleketin gelişmesi ve kalkınmasına ilişkin ve/veya memleketliyi kalkındırma gibi kaygıların hemşehri örgütlenme ve kişisel kimlik kurgusunda önemli bir ağırlığa sahip olması şeklindedir. Hemşehrilik kurgusunun oluşumunda makro siyaset düzeyinde etkili olduğunu belirtmek istediğim ikinci etmen, toplumsal eşitsizliklerle ilgilidir. Bu etmen, aşağıda belirteceğim üçüncü etmenle de bağlantılıdır ve birlikte düşünülmesi gerekir.

[36] Cumhuriyet'in kurulmasının hemen ardından formüle edilen ve ulus-devlet ve vatandaş inşa etme sürecinin bir parçası olan 'farklılaşmamış ve bütünleşmiş bir kitleyiz' tabirindeki 'farklılaşmamış' olma nitelemesi, gelişme, kalkınma ve eşitlik bakımından insanların hayatlarında karşılığını tam anlamıyla bulamamıştır. Yani, Türkiye'de bölgeler, toplumsal kategoriler, kişiler arası eşitsizlikler hep olagelmıştır, ancak bu eşitsizlikleri ortadan kaldıracak veya yumuşatacak devlet kurumları yeterince gelişmemiştir. Bu bakımdan farklılaşmamışlık söz konusudur. Bu tür farklılaşmamışlığın, toplumsal eşitsizlikleri artırdığı bilinmektedir.

[37] Devletin topluma sunduğu hizmetlerdeki eksiklikleri çözmenin yolu taleplerin devlete ve onun bürokratik örgütlerine iletilmesi yoluyla mümkündür, ancak bürokratik örgütlerin vatandaşlara

yaklaşımı hemen hemen her zaman yabancılaştırıcı olmuştur (Heper 1982). Aynı nedenle, eyleme yöneliminde cemaatsel olan (hemşehri ilişkileri ve örgütlenmeleri de dahil olmak üzere) çeşitli oluşumlar eşitsizliklerin cemaat veya kişi yararına giderilmesinin ana araçlardan birisi olmuştur (Güneş-Ayata 1992; Schüler 1999). Bunun hemşehrilik ilişkilerinin kurgulanması bağlamındaki önemi, hemşehriliğe dayalı ilişki ağlarının gerek kişisel olarak girilen patronaj ilişkilerinde, gerekse grup veya cemaat olarak girilen klientelist ilişkilerde yeterince anlamlı ve önemli olmasıdır.

[38] Bu nedenle, hemşehrilik bağına dayalı ilişkiler gerek devlet ve onun kurumlarıyla az çok sorunsuz olarak ilişkiye girmek, gerekse devletin kaynaklarını kişi ya da grup yararına dağıtılmasını sağlamak isteyenler için kolaylaştırıcı bir tema veya ilişki türü olmakta ve yoğun olarak kullanılmaktadır. Bunun bir uzantısı, hemşehrilik ilişkilerinin dışarıdan kollamacılık ile özdeşleştirilmesi, bir başka uzantısı da hemşehrilik bağlarının grup/cemaat içinde işlevselliğiyle algılanması ve böylesi bir nitelik kazanmasıdır. Her iki durumun bir sonucu, hemşehrilik temalı toplumsal ilişkilerin yeniden üretimine yeni bir boyutun eklenmesi yoluyla devamlılık ve sürekliliğinin pekişmesidir.

[39] Burada ele alacağım son nokta, Charles Tilly'nin (1984) toplumsal hareketler bağlamında kullandığı 'fırsat yapıları'na ilişkindir. Tilly, toplumsal hareketlerin içinde geliştikleri siyasi çerçevenin sunduğu fırsat yapıları içinde örgütlendiklerinden söz eder. Tilly'e göre devlet, kendi elitlerinin çıkarları doğrultusunda toplumsal hareketleri seçici olarak bastırır veya gelişimlerini kolaylaştırır. Yukarıda bahsettiğim eşitsizliklerin giderilmesi ve toplumsal taleplerinin siyasi alana iletilmesi bakımından siyasi çerçevenin sunduğu fırsat yapısı, Türkiye'de hep sınırlı olagelmıştır. Bir başka ifadeyle, gerek siyasi partilerin hareket ettiği siyasi toplumda, gerekse sivil toplum örgütlerinin hareket ettiği sivil toplumda sadece belirli siyasi fikirlere dayalı siyasi partilere ve sadece belirli fikirleri savunan ve belirli taleplere yönelik örgütlenmelerin meşruiyeti olmuştur.

[40] Verili fırsat yapıları içinde, hemşehri örgütlenmelerinin kabul edilebilir bir ifade ve örgütlenme tarzını temsil etmesi nedeniyle, örgütlenme çabasında olanlar için hemşehri örgütleri verimli birer mekan olmuştur. Bunun bir göstergesi, başka bir çalışmamda bulguladığım gibi, özellikle 1980 askeri darbesi sonrasında İstanbul'daki çok sayıda hemşehri örgütlenmesinin siyasi amaçlara hizmet ettiği gerekçesiyle kapatılmış olmasıdır (Kurdoğlu 1989). Ancak burada vurgulamak istediğim, hemşehri örgütlenmelerinin başka tür siyasi örgütlerin yerini alan onlar adına iş yapan göstermelik

mekanlar olduğu değildir. Bunun yerine, hemşehri örgütlenmelerinin içeriğinin bunların oluşumlarında rol oynayan kişilerin ve/veya liderlerin kişisel ve siyasi projelerine göre şekillendiğidir.

[41] Bunun doğrudan sonucu, örgütlenmenin temeli olan hemşehrilik ve memleket olgularının bu çerçevede müzakere edilmesi, yani hemşehrilik kurgusunun ve hemşehri örgütlenmelerinin içine siyasi dünya görüşünün de dahil edilmesi, yedirilmesidir. Liderlerin kişisel projesi, bir siyasi partinin veya görüşün yaygınlaştırılmasına yönelmiş olabilir. Bu durumda liderlerin amacı cemaate veya gruba hizmet etmek olduğu kadar, kendi siyasi görüşlerine veya bağlı bulundukları siyasi partiye hizmet etmektir. Bunun bir yansıması olarak, A.lılar solcudur, B.liler sağcıdır, C.liler liberaldir, D.liler milliyetçidir şeklinde ifade edilen nitelemeler ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, hemşehrilğe dayalı toplumsal ilişki ağları bir tür siyasi görüş veya belirli bir parti ile ilişkiler aracılığıyla ifade edilir olmaktadır. Eliti oluşturan liderlerin kişisel projeleri, memleketlilerin ve dolayısıyla hemşehri cemaatinin ve onun mensubu olan kişilerin toplumsal statüsünün ve refahının yükseltilmesine dair olabilir.

[42] Böylesi durumlarda, siyasi olarak her türlü yönelime ve siyasi partiye belirli bir açıklık ve uzaklık liderliğin tutumunu tanımlayıcı olmaktadır. Bu iki uç arasında pek çok elit yapısı ampirik olarak gözlemlenebilir, ancak önemli olan bu değildir. Önemli olan her durumda elit formasyonunun verili siyasi fırsat yapısı sınırları içinde oluşmuş olmasıdır. Yukarıda bahsedilen iki elit yapısından ilkinde, siyasi alanda kabul edilebilir örgütlenme içinde kalıp, siyasi parti veya görüşe hizmet amacı varken, ikinci durumda yine verili örgütlenme ve talepleri iletme mekanizmaları sınırları içinde kaynak aktarımı kararlarını cemaat yararına etkilme söz konusudur. Bunlara paralel olarak, siyasi alanda meşruiyetin sınırlarının daha geniş tanımlanmış olması veya siyasi fırsat yapısının daha fazla çeşitliliğe olanak tanınması durumunda kimi hemşehrilik örgütlerinin (dernekler gibi) ortaya çıkmaması da söz konusu olabilirdi denilebilir.

[43] Ayrıca, verili fırsat yapıları içinde, hemşehrilğe dayalı örgütlenmelerin içeriğinin cemaatsel olması nedeniyle, bunlar insan ve kaynak seferberliği ve etkinlik bakımından verimli oluşumlar olabilmektedirler. Bunun bir göstergesi de kuruluş amaçları ne olursa olsun, genel olarak hemşehri örgütlenmelerinin hemşehri cemaatlerine çok amaçlı mekanlar olarak hizmet sunmasıdır. Çok işlevliliğin bir yüzünde hemşehrilik örgütlerinin liderler aracılığıyla siyasetle ilişkilmesi varken, diğer yüzünde aynı nedenlerle hemşehri ilişki ağlarının siyasi örgütlenmelere (parti veya başka tür

organizasyonlar) çekici gelmesi olabilmektedir. Siyasi organizasyonlar bakımından ana kaygı etkinlik alanının genişletilmesi ve enformel insan ve kaynak seferberliğidir.

[44] Bu durumda da ana amaç hemşehrilği yeniden üretmek ve bu tür ilişkileri yaygınlaştırmak olmasa da bu tür faaliyetlerin sonucu hemşehrilğe dayalı ilişkiler önem kazanmakta ve yaygınlaşmaktadır. Hem grup veya cemaat içinde geliştirilmiş olan kaygılar, hem de dışarıdan hemşehrilğin araçsal kullanımına ilişkin geliştirilen kaygıların bir önemli sonucu, bir yere ait olma hissinin kişisel kimliğin ötesine geçip, toplumsal ve siyasi pratikler aracılığıyla kurgulanıp yeniden üretilerek toplumsal kimliğe dönüşmesidir.

VIII. Mikro-Sosyolojik Olgı Olarak Hemşehri İlişki Ağlarına Dayalı Örgütlenmeler ve Siyaset

[45] Mekansal analizin ikinci boyutu olan mikro-sosyolojik düzlem gündelik hayatın nasıl devam ettirildiğine ilişkindir. Büyük kentler ve hemşehrilik bağlamında belirtmek gerekirse, mikro-sosyolojik düzlemin bir parçasını mahalle ve iş kolu düzeylerinde belirli hemşehrilik gruplarının yoğunlaşma gösterdiği ilişkiler; bir başka parçasını da hemşehrilik temasına dayalı örgütlenmeler oluşturur. Aşağıda kısaca komşuluk, mahallelilik ve yüz yüze ilişkiler düzeyine veya sembolik olarak ifade etmek gerekirse 'gecekondu' olgusu olarak mikro-sosyolojik düzleme değindikten sonra, 'gecekondu' yaşam tarzının mikro-sosyolojik analiz olarak ele alınmasının önemini ve oradan üreyen çeşitlilikleri göz ardı etmeksizin, formel hemşehri örgütlenmelerini iktidar ve siyasetin üç farklı kavramlaştırması aracılığıyla ele alacağım.

[46] Göç olgusu hemen her durumda siyasetle bağlantılı olarak kavramlaştırılabilir. Bu nedenle, göçün mikro-sosyolojisi bile, doğrudan veya dolaylı olarak devletin izlediği göç siyasetiyle ve makro-siyasetle ilişkilidir. Ancak bazen göç, devlet veya siyasi failerin doğrudan müdahil olduğu koşullar altında gerçekleşir. Örneğin, Almanya'ya işçi göçünde Türk ve Alman devletleri göçe doğrudan müdahil olmuşlardır. Bu durumlarda göçün nereye ve nasıl olacağının belirleyeni, ilişki ağlarından çok devlettir. Devletin ve/veya diğer siyasi ve kurumsal failerin doğrudan müdahil olmadığı koşullarda göç, genellikle belirli bir toplumsal ilişki ağı içinde gerçekleşir. Bu durumda, ilişki ağlarına göçmenler tarafından nasıl işlerlik kazandırıldığı, bu tür ilişki ağlarının devamlılığının kişilerin katılımlarıyla nasıl sağlandığı ve bunların nasıl nitelik kazandığı, soruları mikro-sosyolojik analizin omurgasını oluşturan bir parçasıdır. Bu parçayı oluşturan ilişkiler büyük ölçüde enformeldir, çünkü

ana konular göçmenlerin göç ettikleri yerle ve oradaki diğer insan gruplarıyla nasıl ilişki kurdukları ve memleketle ilişkilerini nasıl devam ettirdikleridir. Hemşehrilik bu tür enformel toplumsal ilişki ağlarından birisidir.

[47] Yere ilişkin mikro-sosyolojik boyutun ikinci yüzünü hemşehrilik örgütlenmeleri oluşturur. Hemşehrilik örgütlenmeleri, bir köyü, ilçeyi, ili, bölgeyi, birden fazla köyü, ilçeyi ve ili içeren sosyal dayanışma ve kalkındırma; bu coğrafi alanlara ilişkin iş kolu; ve dış göçle Türkiye'ye gelenlerin geldikleri yere ilişkin dernekler veya bunlara ilişkin vakıflar şeklinde olabilir. Dernekler ve vakıflar müstakil olabildikleri gibi, kuruldukları yerde veya birden fazla yerde hiyerarşik olarak da yapılanabilirler.

[48] Hemşehrilğe dayalı formel örgütlenmelerin, hemşehrilik ilişkilerinin birinci yüzüyle bir benzerliği bir de farklılığı olduğundan söz edilebilir. Benzerlik anonimlikle ilgilidir. Daha önce belirttiğim gibi, hemşehri akraba, arkadaş gibi birincil ilişki tanımlanmayan kişidir. Bunun gibi hemşehrilik örgütlenmelerinde de başlangıçta anonimlik esastır. Örgütlenmelerin her birinin oluşumu öncesinde bir göç etme ve göçten sonra göç edilen yerde örgütlenmenin motoru olan kişilerin toplanması ve bunu destekleyebilecek ilişki ağının kurulması süreci vardır. Belirli toplumsal ilişki ağları bu süreci destekliyor olsa bile, örgütlerde göç öncesinde birincil ilişki bağı olmamak anlamında anonimlik söz konusudur. İlk olarak, kurucuların hepsinin daha önceden bir birini tanıması her dernek kuruluşunda hep karşılaşılan durum değildir. İkinci olarak, kurucuların hepsinin bir birlerini tanıdıkları örgütlenmelerde bile örgütlenmenin tamamlanması sonrasında kurucularla ve diğer üyelerin çoğuyla daha önceden tanışıklığı olmayan doğal ve fahri hemşehriler bulunur.

[49] Hemşehri örgütlenmelerinde devamlılığı sağlayan ve onları dışarıdan gözlemleyenler bakımından ilgi çekici yapan olgu ise örgütlenmelerin iktidar ile olan ilişkisidir. Toplumsal, kültürel ve siyasi bir olgu olarak örgüt kurma öncesi ve sonrası hemşehrilik ilişkilerinin izlediği yolu ele almak yerine örgütlere odaklanmak, belirli varsayımların yapılmasını gerektirir. Bunlardan ilki, cemaat içi alanın yönlendirenler ve yönlendirilenler şeklinde bir iş bölümü ilişkisinde bölündüğüdür. Bu nedenle, örgütlenmelere odaklanmak, gruba veya cemaate önderlik yapanlara yoğunlaşmak demektir.

[50] İlk varsayımı takip eden ikinci varsayım, örgütlenmelerde yer alan üyelerin diğer üyelerden, yönlendirenler kategorisine girmeleriyle farklı olduklarıdır. Böylesi varsayımlardan yola çıkmak, siyaset ve iktidarın nasıl anlaşıldığının açıkça veya gizli olarak sınırlarının çizilmesini gerekli

kılar. Bununla birlikte, hemşehrilik olgusuna yöneticiler ya da liderlerden doğru yaklaşmak, iktidarın odağının neresi ve siyasetin ne olduğuna ilişkin kavramlaştırmalarda da kendiliğinden seçim yapmış olmak anlamına gelmez. Başka bir ifadeyle, hemşehri örgütlenmelerine odaklanırken, iktidarı ve siyaseti literatürde geçen üç anlamıyla da ele almak mümkündür: Araçsal bir mekanizma olarak, kolaylaştırıcı/sağlayıcı bir mekanizma olarak ve bir temsil pratiği olarak iktidar ve siyaset.

[51] Hemşehri örgütlenmeleri içerisinde her bir iktidar ve siyaset biçimini aynı anda veya her birisini ayrı ayrı görmek mümkündür. Bu nedenle, hangi iktidar ve siyaset anlayışının seçildiği, akademik sosyalizasyonla ilişkili bir tercih olduğu kadar, araştırma siyasetiyle de ilgili bir tercihtir. Yukarıda belirttiğim iktidar ve siyaset kavramlaştırmalarının analitik karşılıkları olduğu gerekçesiyle her birisini ayrı ayrı örneklemek amacıyla ele alacağım.

IX. İktidarın Araçsal Kullanımı Olarak İktidar ve Siyaset

[52] Bir anlayışa göre iktidar, elde edilip elde tutulabilen bir şeydir. Böylesi iktidarın kaynağı ise elde tutulan pozisyonun kendisidir. Belirli pozisyonları elde etmiş olan kişiler, o pozisyonda olmak nedeniyle, ellerindeki iktidarı kullansınlar veya kullanmasınlar, belirli bir iktidarlara vardır. Bu anlamında iktidar, bir kapasiteye karşılık gelir. Bu anlayış çerçevesinde siyaset kavramlaştırması araçsaldır. Siyaset elde tutulan iktidarın uygulanmasıdır.

[53] İktidar bir kapasite, siyaset de araçsal bir mekanizma (ya da devletin dağıttığı kıt kaynaklara ulaşmak için izlenen yol) olarak kavramlaştırıldığında, hemşehri örgütlenmeleri dışarıdan bakıldığında pek dikkat çekici veya ayırksı değildir, çünkü bu anlamda iktidar kişiseldir ve siyaset kişiler veya çıkar grupları üzerinden işler. O halde hemşehriliğe dayalı örgütlenmeler diğer çıkar gruplarına benzerdir ve onlardan birisidir. Bu tür ilişkilerin özellikle 'burada' veya 'bu toplumda' olmasının nedeni kültür içinde bu tür bağların karşılığının olmasıdır. Siyasetin ve iktidarın bu kavramlaştırmaları, hemşehri cemaatlerinin içinden bakıldığında ise dışarıdan görüldüğünden daha dikkat çekici veya ayırksıdır. Ancak cemaat içi siyaset ve iktidarı bu araçsal çerçevede bir birinden farklı üç bağlamda kavramlaştırmak mümkündür. Hemşehriler arası ilişkiler, cemaat içi yarışma ve lider tipleri.

[54] Hemşehrilikler arası ilişki, formel siyaset ve vatandaşın devletle kurduğu ilişki bağlamına sıkıştırılacak olursa, devlet kademelerinde, siyasi partilerde, mecliste ve hükümette bir hemşehrinin olması iktidar sahibi bir kişiye, hemşehrilik temelinde ulaşabilmek anlamına gelir. Kişisel olarak karşılaşılan sorunlar, iktidar sahibi olan bu kişinin kendisinin alacağı veya başkalarını etkilemek suretiyle aldiracağı bir kararlar sorunların çözümüne ve kaynakların kişilerin yararına dağıtımına aracı olacaktır. Bu mutad patronaj ilişkisi anlamına gelir. Buna eklenebilecek bir nokta, hem coğrafi mekan olarak memleket, hem kişisel ilişkiler anlamında hemşehrilik, hem de memlekete ve hemşehrilğe ilişkin anlamların bu kişisel ilişkilere girmek yoluyla yeniden üretildiğidir. Kısacası, 'öznel ait olma hissi'nin kollamacılık ilişkilerine girenler bakımından, kollamacılıktan tamamen bağımsız olması beklenmemelidir. Yani, hemşehrilik siyaset anlayışı gibi araçsal bir nitelik kazanır.

[55] Cemaat içi siyaset bakımından ele alındığında, cemaat içinde iktidarı elinde bulundurmak için yarışma anlamına gelecektir. 'Büyük adam' ideolojisine göre (Epstein 1968) önemli görülen pozisyonlarını ellerinde bulunduranlar böylesi bir iktidarın sahibidir. Bu nedenle, hemşehri cemaatiyle ilişkisinde iktidar içeren bir pozisyon elde etmek kimileri için önemlidir ve bu nedenle kimi cemaat üyeleri cemaatin başına geçmek amacıyla hareket ederler ve diğer lider adaylarıyla yarışa girebilirler. Bu amaçla örgüt (dernek, vakıf vs.) kurulmasına ön ayak olabilirler veya hali hazırda var olan yapıya eklenilerek cemaatle ilişkilerini açık tutabilirler.

[56] 'Büyük adam' olma motivasyonu etrafında örgüt oluşumları görülebilir. Bu yolla lider ve lider adayları en tepedeki insan rollerini kurup pekiştirirler. Bunların önemli bir kısmı, Herstein'in (1983) tiplemesinde geleneksel olana yakındır. Geleneksel liderlerin kaygısı cemaati kalkındırmak değil, kendi iktidarını kurup pekiştirmektir. Bu tür liderlerin cemaatle ilişkileri zayıftır ve esas amaçları cemaati seferber etmek veya cemaate kaynak aktarmaya aracılık etmek olmadığından, derneğin tek lideri oldukları durumlarda örgütlenme zayıftır. Yani, ya geleneksel liderin olduğu yerde formel örgütlenme ya ortaya çıkmaz veya örgütlenmiş yapı süreklilik arz etmeyebilir. Bu durumda örgütlenmenin sürekliliği başka liderlerin veya elitin ortaya çıkmasıyla mümkündür. Geleneksel lider, hemşehrilik örgütlenmelerinde en yaygın lider tipi değildir.

[57] Özellikle örgütlenmenin süreklilik gösterdiği hemşehrilik çevrelerinde orta elitlerin (Herstein 1983) veya hemşehrilik ilişki ağlarının nasıl kurulduğu ve hangi bağlamda organize olduklarına göre başka tipte elitin veya liderlerin bulunması elzemdir. Lider tiplerinden daha önemli

olan olgu, eliti oluşturan lider veya liderlerin hemşehrilik ilişki ağlarının içinde olduğu kadar, dışında ve dış dünya ile bütünleştiği sürece kaynak aktarımına aracı olması ve liderlik rolünü (iktidarını) pekiştirmesidir. Bu durumda, yarışmakta olan liderler iktidarlarının devamlılığı için ve karşılığında, tek tek cemaat üyelerinin kendi mücadeleleriyle hiç bir zaman ulaşamayacakları (okul, yol, iş, yakacak, yurt gibi) kaynaklara ulaşmalarına aracılık ederler. Kısacası, burada liderler ve örgütlenmelerin amacı/rolü, toplumsal ve/veya siyasal mübadele aracılığıyla toplumsal eşitsizliklerin cemaat yararına giderilmesidir. Toplumdaki eşitsizliklerin eşitliğe doğru dönüştürülmesi bakımından hemşehri örgütlenmelerin oynadığı rol olumlu veya faydalı görülebilse bile, oynanan rol toplumun genelini değil de küçük bir parçasını ilgilendirmesi nedeniyle, parçalıdır.

[58] Bu iktidar ve siyaset anlayışı, hemşehrilik bağlarının cemaat içi ve dışı işlevlerine ve formel siyasete odaklanması nedeniyle, formel ve enformel hemşehrilik ilişkilerinin formel siyaset üzerinde yaptığı etkileri ortaya çıkarması bakımından değerli bir bakış açısı sunar, ancak siyaseti kaynak paylaşımına, iktidarı da kişilerin kapasitesine bağlaması nedeniyle, hemşehrilik olgusunu siyasetle ilişkili olduğu kadar bilimsel olarak önemli bir olgu olarak kavramlaştırır. Bu ise büyük ölçüde hemşehriliğin kamusal alana yansıyan ve orayla ilişkili bir olgu olarak kavramlaştırılmasına aracılık eder.

X. Kolaştırıcı/Sağlayıcı Bir Mekanizma Olarak İktidar ve Siyaset

[59] Hemşehri örgütlenmeleriyle ilgili olarak gerek dışarıdan bakanların nezdinde, gerekse ilgili literatürde en fazla üzerinde durulan ve bu tür örgütlerin en fazla dikkat çeken yönü kolaylatırıcı/sağlayıcı iktidar ve mobilizasyona dayalı siyaset anlayışıdır. Bu siyaset anlayışının temel varsayımları araçsal yaklaşımla büyük ölçüde aynıdır, çünkü her ikisi de siyaset ve iktidarı ölçülebilir, gözlemlenebilir bir olgu olarak değerlendirir. Ancak iktidar ve siyasetin sağlayıcı bir mekanizma olarak kavramlaştırması, siyasetin çoğulcu, katılıma dayalı yönüne odaklanır.

[60] Sağlatıcı bir mekanizma olarak anlaşılan siyaset ve iktidar iki taraflıdır. Yani iktidar ilişkisindeki iki tarafın da bir şeyler kazanması söz konusudur. Dolayısıyla, kişilerin ve kaynakların seferber edilmesi, kolaylaştırıcı/sağlayıcı iktidar anlayışının bir parçasıdır. Sağlayıcı araç olarak iktidarın, siyaset yüzünde yine kıt kaynakların dağıtımı vardır. Bu yönüyle de yine devletin kaynaklarına erişim ve bunların dağıtımı esastır.

[61] Hemşehrilik örgütlenmeleri içindeki bu tür iktidar, bir yönüyle doğrudan formel siyasete bağlıdır. Her zaman formel siyasetle doğrudan ilişkili olmamakla birlikte, diğer yönüyle de cemaat içi ilişkilerin ve kaynakların bir arada tutulmasına ve cemaat çıkarlarının 'diğer' benzer cemaatlerin veya cemaatin içinde bulunduğu topluma karşı korunmasına bağlıdır.

[62] Pnina Werbner (1991), bir amaca ulaşmak amacıyla insanların ve kaynakların seferber edilmesi anlamında toplumsal hareketlerin, ideolojik dağınıklık, söylemsel toparlanma, bürokratikleşme ve sönme aşamalarından geçtiğini ileri sürer. Belirli bir gelişme, büyüme rasyonelitesi içeren bu çerçevenin çeşitli aşamalarını aynı anda, aynı hemşehri kategorisinin örgütlenmeleri içinde görmek mümkündür. Yani, dışarıdan bakıldığında, homojenmiş gibi görünen bir hemşehri kategorisinde, örgütlenme düzeyinde çeşitlilik ve farklılık söz konusu olabilir ve her bir ayrı örgütlenme çevresi diğerleriyle mesafeli bir ilişki devam ettirebilir. Bunun bir nedeni sadece elitin değil, hemşehri kategorilerinin de homojen olmamasından kaynaklanmaktadır.

[63] Bu anlamda, aynı hemşehri kategorisindeki eşitsizlikler ve farklılıklar (sınıfsal, kültürel, dini, iş kolu gibi) coğrafi ve idari bölümlerle örtüşmesi veya bunlar aracılığıyla temsil edilebilir olması, coğrafi mekana ilişkin farklı ve çeşitli kimliklerin devam ettirilmesine aracılık edebilir. Kimlik düzeyindeki farklılık örgütlenmeye yansır. Bunun bir sonucu olarak, memleketi aynı yer olanların bir kısmı söylemsel toparlanma aşamasındayken, başka bir kısmı ideolojik dağınıklık aşamasıyla ilişkilendirilebilecek bir yapıdadır. Bu durumda, dışarıdan homojen gibi görünen hemşehri kategorisine içeriden bakıldığında çoğuldur. Yani bir bakış açısıyla alt kategorilere ayrılmıştır veya başka bir bakış açısıyla müstakil kategorilere ayrılmıştır.

[64] Aynı kategorideki çeşitliliğin başka bir nedeni, kaynak ve insan seferberliği anlamında iktidar ve devletin kaynaklarının dağıtımı anlamında siyaset anlayışı çerçevesinde, liderliğin yarışmacı olmasıdır. Lider adayları siyasi partilerle veya parti içi müzakerelerinde görece üstünlüklerini çeşitli stratejilerle ortaya koyarlar. Elitlerin birden fazla örgütlenmeyle içi içe veya dirsek temasında olmaları ve aldıkları destek sonucunda onlara kaynak aktarabiliyor olmaları, ideolojik ve örgütsel parçalılığın nedenlerinden birisidir (Kurtoğlu 2001).

[65] Ayrıca, yukarıda belirttiğim fırsat yapıları ve formel siyasetin işleyiş kalıpları içinde, nasıl ortaya çıkmış olurlarsa olsunlar, hemşehrilik örgütlenmeleri siyasi kariyer yapmak isteyen ve kendisi için bir hemşehri cemaati tanımlayabilen siyasetçiler bakımından oldukça cezbedici, kişisel

kariyerlerini kolaylaştırıcı yapılardır, çünkü hemşehri ilişki ağlarıyla bağlantı, ağ içinde olanlara kolay erişim ve dolayısıyla daha fazla oy anlamına gelir.

[66] Elit içindeki yarışma, liderler arasındaki ideolojik, örgütsel ve kimlik düzeyindeki bölünmelerin kaynaklarından biri olmakla birlikte, liderlik düzeyindeki ayrışma cemaat düzeyinde karşılığını bulmadığı sürece liderler birleşme eğilimindedir. Bu yönüyle de gerek hemşehri örgütlerinin fiziksel mekanı, gerekse hemşehri ilişkilerinin sosyal mekanı dışarıdan homojen görünmelerine rağmen, içerden parçalanmış olabilmektedir.

[67] Kuşkusuz dağınıklık-toparlanma ayrımında siyasi partilerin ve bunlarla temasta olan elitin rolleri önemli olmakla birlikte, Türkiye’de gerek siyasi parti kompozisyonun oturmamış olması nedeniyle siyasi parti yönelimlerinin çeşitlilik göstermesi, gerekse formel siyasetten doğru tanımlanan siyasete direnç gösterme formel siyasetin dışına çıkan ve onunla ilişki kurma niyetinde olmayan başka oluşumlara da aracılık edebilmektedir.

[68] Siyasi partiler için ise hemşehri dernekleriyle bağlantılı siyasetçiler ve/veya cemaat liderleriyle ilişki yoluyla hemşehriliğe dayalı ilişki ağlarına girmek kolay oy seferberliği anlamına gelebilme potansiyelleri nedeniyle çekicidir. Siyasi partilerin bu yaklaşımları ise hemşehri ilişkilerinin örgütlenmiş yüzünü temsil eden örgütlerin eliti ve potansiyel eliti için siyasetle en azından dirsek temasında olmaları sonucunu ortaya çıkartır. Ancak, elitin veya liderlerin siyasete ve siyasi partilere veya siyasi partilerin hemşehri örgütlerine yaklaşımları nedeniyle, bütün hemşehri derneklerinin her zaman ve kaçınılmaz olarak formel siyasetle doğrudan veya dolaylı olarak ilişki içinde olacakları sonucunu çıkartmak mümkün değildir. Formel siyasetle ilişkiye cemaat adına girmek, liderlik tipleri ve eliti oluşturan liderlerin kişisel siyasetleriyle ilgilidir.

[69] Ayrıca, hemşehri örgütlerinin formel siyasetle ilişkiye girerek, kendilerine veya cemaate kaynak aktarmaları ilişkisini zorunlu bir ilişki olarak görmek, her bir hemşehri cemaatinin aynı zamanda toplumun dezavantajlıları kategorisine girdiğini varsaymak demektir. Örneğin İstanbul’daki Ankaralılar veya Ankara’daki İzmirli dernekleri için bu tür bir varsayım yanıltıcı olabilecektir. Kimlik siyaseti veya iktidar ve siyasetin temsil pratiği olarak kavramlaştırması her hemşehri örgütlenmesinde olduğu kadar, bu tür örgütlenmeler için de anlamlı bir çerçeve oluşturmaktadır.

XI. Temsil Pratiği Olarak İktidar ve Siyaset

[70] Hemşehri cemaat liderleri siyaseti ve iktidarı nasıl anarlarsa anlasınlar, kişisel siyasi projeleri ne olursa olsun, cemaatle kurdukları ilişkiler ve örgütlenmeyi oluşturmak ve devam ettirmek için giriştikleri çabaların hepsi birer temsil pratiğidir. Bir başka ifadeyle, cemaat üyelerini bir araya getirip birleştirme çabaları esnasında bilinç düzeyinde konuyla ilişki kursalar da kurmasalar da öncelikle cemaatin sınırlarını çizerek ve kendi cemaatlerini diğerlerinden ayırırlar. Bu cemaate bir kimlik atfetme, onu diğerlerinden ayırma pratiğidir. Bunun anlamı, bir hemşehri kimlik kategorisine kimlerin dahil edilip kimlerin edilmeyeceğinin iyi tanımlanmış sınırlarının çizilmesi değildir. Sınırlar esnektir, tanımlar çoğuldur, ama bir hemşehri kategorisi insanların kafasında hakikat olarak oluşmuştur ve o hemşehrilik kategorisi diğer hemşehri kategorilerinden öznel olarak farklıdır.

[71] Ayrıca, cemaat elitleri örgütlenmenin ve cemaatin çıkarlarını, amaçlarını ve bunları gerçekleştirmenin araçlarını tanımlarlar. Bir dernek veya vakıf kurarak veya devamlılığına katkı sağlayarak kendi kişisel eylemleriyle, kendi kişisel bağlamları dışındaki hemşehrilik olgusunun devamlılığına katkıda bulunurlar. Buradaki siyaset, dünyanın hemşehrilik olgusuyla ilgili olarak (yeniden) tanımlanmasıdır, çünkü elit cemaatin sınırlarını, amaçlarını ve çıkarlarını tanımlayan gruptur. Bunları yaparken elit, hemşehriliğin ve kendi hemşehriliklerinin ne olduğu konusunda hakikat iddiası ortaya atmalıdır. Bu yönüyle, ilk iki siyaset ve iktidar anlayışında siyaset, imkanı mümkün kılma sanatı çerçevesinde tanımlanacak olursa, buradaki siyaset, imkansız mümkün kılma sanatı anlamına gelmektedir. Bu noktada vurgulanması gereken nokta, imkansız mümkün kılarken liderlerin ortaya attıkları hakikat iddiaları, tamamen kendilerinin bilinçli ve amaçlı tasarımlarının ürünü olmadığıdır. Akademide üretilen bilgi, siyasi partilerin konu hakkındaki görüşleri, siyasal alanda geçerli olan görüşler gibi pek çok bilgi bu iddiaların yapıtaşlarını oluşturmaktadır.

[72] Hemşehri örgütlenmelerinin temsil siyaseti bağlamında siyasete katkısı sadece tanım yapma anlamında değildir. Genel olarak insan ilişkilerinin devamlılığı insanları bir birlerine bağlayıcı onları birleştirici pratikler aracılığıyla olur. Werbner'in deyişiyle, bir cemaat o cemaate ilişkin kolektif bir bilincin oluşmasıyla gerçek olur (1995). Kolektif bilincin ortaya çıkmasına aracılık eden örgütün kendisinden başka birleştirici pratik de vardır. Her düzeyden hemşehri örgütleri ortak bilincin oluşmasına aracılık eden birleştirici pratikleri seçerek, tanımlayarak ve pratik edilmesine aracılık ederek bu bilincin ortaya çıkmasına, oluşmasına katkıda bulunur.

[73] Anonim kent ortamında dağınık durumdaki hemşehrileri toparlayıp bir araya getirirler. Böylesi pratiklerin en önemlisi, toplu eğlenceler ve seremonilerdir. Toplu eğlencelerde otantik hiç bir unsur olmasa da yemek, dans, müzik gibi unsurlar otantikliği simgeler. Yine toplu eğlenceler her yaştan hemşehriyi bir araya getirir; aradaki farklılıklara rağmen aynılığın vurgulanmasına ve hissedilmesine aracılık eder; bir birleriyle tanışmayan hemşehrilerin tanışmalarına olanak sağlarlar. Bir anlamda eğlencenin ortaya çıkardığı köpürmeyle, Durkheim'ın deyimiyle, farklılıklar karıştırılıp aynılaştırılırlar. Bütün bunlar yapılırken, memlekete ilişkin semboller, imgeleri dolaşıma sokulur.

[74] Hemşehri olanla olmayan arasında sınır çizme ve kendi hemşehriliklerinin ne olduğu hakkındaki hakikatin bilgisi, ayrıca kimi örgütlerde çıkartılan gazete, dergi, kim-kimdir kataloglarının yayınlanması ve yapılan faaliyetlerin kavramlaştırılıp duyurulmasıyla da olur. Tüm bunların düşünülmesi ve organizasyonun odağında elitler vardır. Bu yolla hem hemşehrilik olgusunun, hem de hemşehrilik ilişkilerinin kurgulanıp, kurulup, yeniden üretilmesine katkıda bulunurlar. Belki bunlardan daha önemlisi, sadece öznel ve kişisel olarak temsil edilip hissedilebilecek ve dolayısıyla hisseden kişinin yaşam süresiyle sınırlı olabilecek bir kimliği, gerçekliğe dönüştürerek, toplumsallaştırırlar ve gerçek kategori olmasına katkıda bulunurlar.

[75] Burada son olarak belirteceğim nokta, temsil pratiği olarak hemşehrilik etrafında yapılan etkinlikler ve bunların erilliğine ilişkindir. En başta belirttiğim gibi, devletin tanımladığı anlamından başlayarak hemşehrilik tanımları erkek merkezlidir. Örgütlenmelerin pratikleri de bu çerçevede gelişir. Öncelikle, liderlik kadrosu ya da elit erkek üyelerden oluşmuştur. Bunun da ötesinde, üç anlamından hangisi bağlamında ele alınırsa alınsın, siyasetle kesişen alanlar erkeklerin alanıdır. Formel siyasetle ilişkileri, erkekler tarafından veya erkek egemen siyaset formatında devam ettirilir. Erkeklerin erkek egemen kavramlar aracılığıyla tanımladığı cemaat de erildir. Kadınların geleneklerin devam ettirilmesinde oynadıkları roller ve kimliğin devamlılığı ve kaynaşma amaçlı yapılan etkinliklerin ne kadar otantiklik içerdiği düşünülecek olursa, bunlara da kadınların cemaati yeniden üretme yöntemlerinin katılmadığı anlaşılabilir. Kısacası, hemşehriliğe dayalı siyaset, aynı zaman siyaseten erilliğin devamlılığına ve yeniden üretimine dikkate değer katkıda bulunmaktadır.

Sonuç

[76] Hemşehri örgütlerinin sayısı oldukça fazladır ve bu fazlalık her zaman bir ihtiyacın veya bir örgütlerin yerine getirdikleri işlevin sonucu değildir. Kimi durumlarda derneği olmak bir statü sembolü, dernek açmak farklı kimlik düzeyinde bir statü yarışması formundadır. Bu çoğulluk, hemşehrilik ve bunun örgütlerinin tekil veya ikili kavramlar aracılığıyla veya bir disiplinden doğru bakarak anlaşılabilir olmasının ötesindedir. Bu çalışmada, siyasi ve insan coğrafyasında kullanılan kimi kavramlar aracılığıyla, coğrafi mekan aracılığıyla tahayyül edilen ata toprağı anlamında memleket ve oradan doğru tanımlanan hemşehrilik ilişkileri ve hemşehri örgütleri olgusunu siyaset ve iktidarla ilişkili olarak makro-siyaset ve mikro-sosyolojik bir alan olarak örgütleri elitler aracılığıyla genel düzeyde ele almaya çalıştım. Buradan ulaşmak istediğim bir sonuç, çoğul kavramlar aracılığıyla özel örneklerin ele alınıp, çeşitli boyutlarıyla ve özellikle makro siyasal düzenle ilişkili olarak analiz edilmesinin gerekliliğidir.

[77] Agnew'un yere ilişkin geliştirdiği kavramlaştırma çerçevesinde makro siyasal yapılanmalar ve mikro sosyolojik oluşumları formel hemşehrilik örgütlenmeleri çerçevesinde pratik etmeye çalışırken kimlikle ilgili boyutu bu 'makro' ve 'mikro' düzlemlere sıkıştırarak ele aldım. Bunun bir nedeni, 'biz' ve 'onlar' ayrımının kendisini de 'makro' ve 'mikro' düzlemlerle bağlantılandırarak kadar yeterince ampirik malzemenin olmamasıdır. Benim kendi çalışmalarım da dahil olmak üzere, var olan bilgi daha çok hemşehrilğin kamusal alana yansıyan yüzleridir. Oysa ki yukarıda da belirttiğim gibi hemşehrilik ilişkilerinin eril bir yönü vardır. Gelenekler ve kimliğin yeniden üretilmelerinde kadınların önemli roller üstlendikleri bilinmektedir.

[78] Kamusal alanda belirleyici olan ise erkek merkezli tanımlar ve faaliyetlerdir. Kadınların dernek faaliyetlerine katılımları sınırlıdır ve aldıkları roller merkezi veya belirleyici değildir. Sıradan dernek faaliyetleri geceye uzayan sokağa çıkmayı gerektiren faaliyetlerdir. Bunun nedeni, dernekler üyelerinin çoğunun erkekler olması ve dernekte veya dernek için buluşmanın iş çıkışında bir araya gelmek anlamına gelmesidir. Bu ise kadınları dolaylı olarak dışlayıcıdır. Erkek merkezli bir kimliğin yeniden üretimine katkıları bağlamında da olsa, kadınları en azından yokluklarını resme ekleyerek var etmek için yeterli veri olmaması nedeniyle kimlikle ilgili düzlemi ele almadım.

[79] İktidar ve siyaset kavramlaştırmaları çerçevesinde, yukarıda sunduğum üç anlayıştan her birisinin ve dışarıda bıraktığım diğerlerinin değerli ve bir kavrayış sunan bakış açıları olduklarını

düşünmekle birlikte, temsil siyaseti olarak siyasetin daha fazla işlenmesi ve tarihsel dönüşüm ve makro siyasi düzenin kurulmasıyla ilişkili olarak hemşehrilik olgusunun değerlendirilmesi kanaatindeyim. Böylesi bir kanaati edinmemin bir nedeni, değişkenlere dayalı nedenselliklere dayanarak hemşehri örgütlenmelerine getirilen analizlerin her zaman pek çok istinası bulunabilmektedir. İstisnalarına rağmen, böyesi yaklaşımlar pek çok zenginlik içermektedir, ancak açıklamaların kültürle ilişkili olması, önemli pek çok boyutun dışarıda bırakılması anlamına gelmektedir.

[80] Bir başka neden, gerek dernek ve vakıflarda çalışanlar (elit), gerekse hemşehri grup ve cemaatleriyle pratik nedenlerle temas içinde olan başka failer (siyasi parti, belediye gibi), içinde bulundukları olguyu anlamlandırma çabası sarfetmektedirler. Var olan bilgiler, onlara ya olmaması gereken bir şeyin içinde olduklarını veya içinde/temasta oldukları şeye araçsal yaklaşabileceklerini bildirmektedir. Milliyetçilik konusunda olduğu gibi çeşitliliği barındıran, tarihselliği dikkate alan ve söylem formasyonunu göz ardı etmeyen çalışmalar, hemşehrilik olgusunun başkalarınca olduğu kadar hemşehri cemaat eli tarafından da çeşitliliğiyle kavramlaştırılması için zemin hazırlayacaktır.

References

Agnew, John (1987) *Place and Politics: The Geographical Mediation of State and Society*, Boston, Allen & Unwin.

Allen, John (2003) 'Power' in Agnew, John; Mitchell, Katharyne ; Toal, Gerard (eds.), *A Companion to Political Geography*, Malden, Blackwell, pp. 95-109.

Anderson, Benedict (1991) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London, Verso.

Brinkerhoff, Derick W.; Goldsmith, Arthur A. (2002) *Clientelism, Patrimonialism and Democratic Governance: An Overview and Framework for Assessment and Programming*, U.S. Agency for International Development Office of Democracy and Governance.

Bourdieu, Pierre (1996) 'On family as a realized category', *Theory, Culture and Society* 13 (3), pp. 19-26.

Brah, Avtar (1996) *Cartographies of Diaspora: Contested Identities*, London, Routledge.

Coşkun, Meliha (2003) *Village Associations as Migrants' Formal Organizations: An Empirical Study in Mamak, Ankara*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Bilkent Üniversitesi.

Dubetsky, Alan (1976) 'Kinship, primordial ties, and factory organisation in Turkey: an anthropological approach', *International Journal of Middle East Studies* 7 (3), pp. 433-51.

Epstein, A. I. (1968) 'Power, politics, and leadership: Some Central African and Malanesian contrasts' in Swarts, M. J. (ed.), *Local-Level Politics: Social and Cultural Perspectives*, Chicago, Aldine Publishing Company, pp. 53-68

Goffman, Erwing (1970) *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*, Middlesex, Penguin Books.

Güneş-Ayata, Ayşe (1992) 'Class and clientalism in the Republican People's Party' in Finkel, Andrew; Sirman, Nükhet (eds.), *Turkish State and Turkish Society*, London, Routledge, pp. 159-82.

Heper, Metin (1983) *Türkiye'de Kent Göçmenleri ve Bürokratik Örgütler*, İstanbul, Üçdal Neşriyat.

Herbstein, Judith (1983) 'The politicization of Puerto Rican ethnicity in New York: 1955-75', *Ethnic Groups* 5 (1/2), pp. 31-54.

Kurdoğlu, Ayça (1989) *Toplumsal Değişme Sürecinde Hemşehrilik Dernekleri: İstanbul Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: İstanbul, Marmara Üniversitesi.

Kurtoğlu, Ayça (2001) 'Hemşehrilik dernekleri, yerel siyaset ve elit stratejileri' in Atacan, Fülya; Türkay, Mehmet; Kurtuluş, Hatice; Ercan, Fuat (der.), *Mübeccel Kıray'a Armağan*, İstanbul, Bağlam Yayınları, pp. 307-19.

Kurtoğlu, Ayça (2003) *Hemşehrilik ve Şehirde Siyaset: Keçiören Örneği*, İstanbul, İletişim Yayınevi.

Massey, Doreen (1995) 'Imagining the world' in Allen, John; Massey, Doreen (eds.), *Geographical Worlds*, Oxford, Oxford University Press, pp. 5-53.

Rex, John (1986) *Race and Ethnicity*, Milton Keynes, Open University Press.

Schüler, Harald (1999) *Türkiye'de Sosyal Demokrasi: Particilik, Hemşehrilik, Alevilik*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Özkan, Hande (2002) 'Tek parti dönemini coğrafya ve mekan arayışları', *Toplum ve Bilim* 94, pp. 143-174.

Tilly, Charles (1984) 'Social movements and national politics' in Bright, C. ; Harding, S. (eds.), *Statemaking and Social Movements. Essays in History and Theory*, Ann Arbor, University of Michigan Press.

Werbner, Pnina (1991) 'Introduction II Black and Ethnic Leadership in Britain: A Theoretical Overview' in Werbner, Pnina; Anwar, Muhammad (eds.), *Black and Ethnic Leadership in Britain: The Cultural Dimension of Political Action*, London, Routledge, pp. 15-41.

Werbner, Pnina (1995) 'From Commodities to Gifts: Pakistani Migrant Workers in Manchester' in Rogers, Alisdair ; Vertovec, Steve (eds.), *The Urban Context: Ethnicity, Social Networks and Situational Analysis*, Oxford/Washington D.C., Berg Publishers, pp. 213-36.